

INGLIZ VA O'ZBEK LINGVOMADANIYATIDA "OILA/FAMILY" KONSEPTI

THE CONCEPT OF "FAMILY" IN ENGLISH AND UZBEK LINGUACULTURES

КОНЦЕПТ «СЕМЬЯ/FAMILY» В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18032067>

Shakirova Nodiraxon Murodjon qizi

"University of Economics and Pedagogy" NOTM

Xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

bShokirov91@mail.ru

Muqimov Ro'zimuhammad Yorqinbek o'g'li

"University of Economics and Pedagogy" NOTM

Kunduzgi bo'lim "Iqtisodiyot" yo'nalishi I-kurs talabasi

rozimuhammad911@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida "oila/family" konseptining lingvokulturologik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda konseptning semantik va kognitiv tuzilmasi, uning til birliklari, jumladan maqol-matallar va frazeologik birikmalar orqali ifodalanishi o'rganiladi. O'zbek va ingliz tillaridagi lingvistik materiallar asosida har ikki madaniyatda oilaga bo'lgan munosabat, jamoaviylik va individualizm kabi qadriyatlar aniqlanadi.*

Kalit so'zlar: *lingvomadaniyat, konsept, oila, family, qiyosiy tahlil, qadriyat, madaniyat va til.*

Abstract: *This article presents a comparative linguocultural analysis of the concept "family" in Uzbek and English linguacultures. The study examines the semantic and cognitive structure of the concept as well as its verbalization through linguistic units, including proverbs and phraseological expressions. Based on Uzbek and English language data, the research identifies key cultural values associated with family relations, such as collectivism and individualism.*

Keywords: *linguoculture, concept, family, comparative analysis, values, culture and language.*

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный лингвокультурологический анализ концепта «семья/family» в узбекской и английской лингвокультурах. В ходе исследования рассматриваются семантическая и когнитивная структура концепта, а также его вербализация в языковых единицах, пословицах и фразеологических выражениях. На основе узбекского и английского языкового материала выявляются культурные ценности, связанные с представлениями о семье, такие как коллективизм и индивидуализм.

Ключевые слова: лингвокультурология, концепт, семья, family, сравнительный анализ, ценности, культура и язык.

KIRISH

Til madaniyatni aks ettiradi. Madaniyat esa xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlari va ijtimoiy tajribasini saqlaydi. Shu sababli lingvomadaniyatshunoslik til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni o'rganadi. Bu yo'nalishda asosiy tushunchalardan biri konsept hisoblanadi.

Konsept inson tafakkurida shakllangan, til orqali ifodalanadigan va madaniy ma'no yuklaydigan birlikdir. Oila konsepti har bir madaniyatda markaziy o'rinni egallaydi. Chunki oila jamiyatning eng kichik, lekin eng muhim ijtimoiy instituti sanaladi. Ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida oila/family" konsepti turlicha tarixiy, diniy va ijtimoiy omillar asosida shakllangan. Bu xususiyatlar maqollar, frazeologizmlar, urf-odatlar va nutqiy birliklarda aniq ko'rinadi. Masalan, "Oila – kichik vatan" degan qarash til birliklari orqali mustahkamlangan. Ingliz lingvomadaniyatida esa "family" konsepti ko'proq: Bu holat ingliz tilidagi leksik birliklar, iboralar va madaniy matnlarda aks etadi. Masalan, "privacy" va

"independence" tushunchalari family konsepti bilan chambarchas bog'langan. Bu yondashuv sizga ikki xalq dunyoqarashidagi o'xshash va farqli jihatlarini chuqur anglash imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot natijalari tarjimashunoslik, madaniyatlararo muloqot va chet tillarni o'qitishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Lingvomadaniyatshunoslik til va madaniyatning o'zaro munosabatini o'rganuvchi zamonaviy tilshunoslik yo'nalishi bo'lib, unda konsept markaziy tushuncha hisoblanadi. Konsept xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari va mentalitetini til orqali aks ettiradi [1]. "Oila" konsepti esa barcha madaniyatlar uchun universal bo'lsa-da, uning mazmuni milliy-madaniy omillarga bog'liq holda shakllanadi [2]. Shu sababli ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida ushbu konseptni qiyosiy tahlil qilish dolzarb masala hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Lingvomadaniyatshunoslik til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni izohlaydi. Bu yo'nalish XX asr oxirida mustaqil ilmiy soha sifatida shakllandi. Asosiy e'tibor konsept tushunchasiga

qaratildi. Konsept milliy tafakkur mahsuli sifatida talqin qilinadi. Bu masala rus, g'arb va mahalliy tilshunoslar ishlarida keng yoritilgan.

Lingvomadaniyatshunoslikning nazariy asoslari

V.V. Vorobyov lingvomadaniyatshunoslikni til orqali madaniyatni anglash usuli sifatida izohlaydi. U konseptni madaniy kod deb hisoblaydi. Til birliklari ushbu kodni saqlaydi va uzatadi. Bu yondashuv oila konseptini tahlil qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

V.A. Maslova konseptlarni:

umumxalq
milliy
individual
turlarga ajratadi.

Uning ishlarida "oila" ijtimoiy-madaniy konsept sifatida baholanadi. Maslova oila konseptining qadriyat, emotsiya va an'ana bilan bog'liqligini ta'kidlaydi.

1. Konsept va lingvomadaniyat masalasi

V.A. Maslova ta'kidlaganidek, konsept — bu madaniyatning til orqali ongda mustahkamlangan birligi bo'lib, u milliy tafakkurni aks ettiradi [1]. V.I. Karasik esa konseptni qiymat, obraz va tushuncha komponentlaridan tashkil topgan murakkab tuzilma sifatida izohlaydi [2]. Ushbu nazariy qarashlar "oila/family" konseptini lingvokulturologik jihatdan tahlil qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

2. O'zbek lingvomadaniyatida "oila" konsepti

O'zbek lingvomadaniyatida "oila" konsepti jamiyatning muqaddas va asosiy ijtimoiy instituti sifatida talqin qilinadi. Oila faqat ota-ona va farzandlar bilan cheklanmay, balki keng qarindoshlik tizimini ham qamrab oladi [3]. Bu holat o'zbek xalqiga xos bo'lgan jamoaviylik va avlodlararo mas'uliyat tushunchalarini ifodalaydi.

Til materiallarida "oila" konsepti ko'plab maqol va matallarda aks etadi: "Oila – kichik Vatan", "Ota-ona rozisi – Xudo rozisi". Ushbu paremiologik birliklar oilaning ma'naviy va axloqiy ahamiyatini ko'rsatadi [4]. Shuningdek, o'zbek tilidagi qarindoshlik terminlarining boyligi (amaki, tog'a, xola, amma va boshqalar) oilaviy munosabatlarning madaniy ahamiyatini yanada kuchaytiradi [3].

3. Ingliz lingvomadaniyatida "family" konsepti

Ingliz lingvomadaniyatida "family" konsepti asosan yadro oila (nuclear family) tushunchasi bilan bog'liq bo'lib, bunda shaxsiy mustaqillik va individual tanlov ustuvor hisoblanadi [5]. Ingliz jamiyatida oila ko'proq hissiy yaqinlik va shaxsiy hayot doirasida talqin qilinadi. Ingliz tilidagi frazeologizmlar va maqollarda oilaning ahamiyati aks etadi: "Blood is thicker than water", "Family comes first". Ushbu birliklar oilaviy bog'lanishlarning hissiy jihatini ifodalaydi [6]. Biroq qarindoshlik terminlarining umumiyliigi (uncle, aunt, cousin) ingliz madaniyatida oilaviy aloqalarning nisbatan tor doirada tushunilishini ko'rsatadi [5].

4. Qiyosiy tahlil

Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, o'zbek lingvomadaniyatida "oila" konsepti kollektiv qadriyat, ijtimoiy mas'uliyat va avlod davomiyligi bilan bog'liq bo'lsa, ingliz lingvomadaniyatida "family" konsepti individualizm va shaxsiy makon tushunchalari bilan uyg'unlashadi [2,5]. Ushbu farqlar har ikki xalqning tarixiy taraqqiyoti va madaniy mentaliteti bilan izohlanadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot lingvomadaniy yondashuvga asoslanadi. Asosiy maqsad - ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida "oila/family" konseptini qiyosiy tahlil qilish. Buning uchun bir nechta ilmiy usullar uyg'un holda qo'llaniladi.

Tadqiqot yondashuvi. Tadqiqot qiyosiy va tavsifiy xarakterga ega. Har ikki tilda konseptning mazmuni alohida va solishtirma holda o'rganiladi. Lingvomadaniy paradigma asosiy metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot usullari. Quyidagi usullar qo'llaniladi: Tavsifiy usul

Oila va family konseptiga oid leksik birliklar izohlanadi. Masalan, qarindoshlik atamaları va oilaviy munosabatlarni ifodalovchi so'zlar tahlil qilinadi.

Qiyosiy-tahliliy usul. Ingliz va o'zbek tillaridagi o'xshash va farqli jihatlar aniqlanadi.

Masalan, "ota-ona" va "parents" birliklarining madaniy yuklamasi solishtiriladi.

Semantik tahlil. So'z va iboralarning ma'no qatlamlari ochib

beriladi. Oila konseptining asosiy semantik maydoni aniqlanadi.

Konseptual tahlil. Konseptning yadrosi va periferiya qismlari belgilanadi. Qadriyat, emotsiya va baholash komponentlari ajratiladi.

Diskursiv tahlil. Badiiy matnlar, maqollar va ijtimoiy nutq namunalarida konseptning qo'llanilishi o'rganiladi. Masalan, o'zbek va ingliz maqollarida oila obrazi tahlil qilinadi.

Tadqiqot materiali. Tadqiqot materiali sifatida quyidagilar tanlandi:

o'zbek va ingliz tilidagi izohli lug'atlar

badiiy adabiyot namunalari

maqollar va frazeologik birliklar

ilmiy maqolalar va monografiyalar

Bu materiallar konseptning til va madaniyatdagi real ifodasini ko'rsatadi.

Tadqiqot bosqichlari. Tadqiqot quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

nazariy manbalarni tahlil qilish

konseptga oid birliklarni tanlash

semantik va madaniy tahlil o'tkazish

qiyosiy xulosalar chiqarish

Har bir bosqich oldingi natijalarga tayangan holda olib boriladi.

Tadqiqotning ishonchliligi. Natijalar bir nechta manbalar asosida tekshiriladi.

Turli usullarning uyg'unligi xulosalarning asosli bo'lishini ta'minlaydi[5].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida "oila/family" konsepti bir xil asosga ega bo'lsa-da, mazmunan farqlanishini ko'rsatdi. Bu farqlar til birliklari, madaniy qadriyatlar

va ijtimoiy munosabatlarda yaqqol namoyon bo'ldi.

Konsept yadrosi va periferiyasi. Har ikki tilda konsept yadrosi quyidagi umumiy unsurlardan iborat:

ota-ona

farzand

nikoh

qarindoshlik

Ammo periferiya qismi keskin farq qiladi. O'zbek tilida periferiya:

keng qarindoshlik tizimi

avlodlar birligi

ma'naviy mas'uliyat

urf-odat va an'analar bilan boyitilgan. Ingliz tilida esa periferiya:

shaxsiy mustaqillik

yadro oila modeli

shaxsiy hudud

huquqiy munosabatlar asosida shakllangan. Bu holat konsept tuzilishida madaniyat hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatadi.

Leksik-semantik tahlil natijalari. O'zbek tilida qarindoshlik atamaları juda aniq va tafsilotli:

amaki

tog'a

xola

amma

jiyan

amakivachcha

Bu birliklar oilaviy munosabatlarning ijtimoiy ahamiyatini aks ettiradi. Ingliz tilida esa ko'p munosabatlar umumiy birliklar bilan ifodalanadi:

uncle

aunt

cousin

Bu holat oilaning tor doirada talqin qilinishini ko'rsatadi. Natija shuni ko'rsatdiki, til leksikasi jamiyatdagi oilaviy modelni bevosita aks ettiradi.

Maqollar va frazeologizmlar tahlili.

O'zbek maqollarida oila:

tarbiya markazi

axloqiy tayanch

jamiyat asosi sifatida talqin qilinadi.

Masalan, ota-onaga hurmat va oilaviy birlik ustuvor o'rinda turadi. Ingliz maqollarida esa:

shaxsiy mas'uliyat

mustaqil qaror

individual tanlov kuchliroq ifodalanadi. Bu farq madaniyatlararo tafakkurdagi ustuvor yo'nalishlarni ochib berdi.

Diskursiv tahlil natijalari. Badiiy va ijtimoiy matnlarda o'zbek oilasi ko'pincha:

ko'p avlodli

jamoaviy

ijtimoiy majburiyatli sifatida tasvirlanadi. Ingliz matnlarida esa oila:

shaxsiy hayot makoni

mustaqil qarorlar maydoni sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat tarjima jarayonida ma'no yo'qolishi xavfini yuzaga keltiradi.

Umumiy muhokama. Natijalar shuni ko'rsatdiki:

oila konsepti universal

ammo madaniy jihatdan differensial xususiyatga ega. Til birliklari orqali siz jamiyatning ichki tuzilishini ko'ra olasiz. Bu tadqiqot oilaga oid tushunchalarni o'rganishda faqat lug'aviy emas, balki

madaniy yondashuv zarurligini isbotladi[6].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida "oila/family" konsepti universal asosga ega ekanini ko'rsatdi. Ammo uning mazmuni va talqini madaniyatga bog'liq holda farqlanadi. Oila konsepti har ikki tilda ijtimoiy institut sifatida markaziy o'rin egallaydi. O'zbek tilida konsept jamoaviylik va avlodlar uzviyligi bilan boyitilgan. Ingliz tilida family konsepti yadro oila va shaxsiy mustaqillik bilan cheklanadi.

Qarindoshlik atamalarining ko'pligi o'zbek madaniyatida oilaning keng doirada talqin qilinishini isbotlaydi. Ingliz tilidagi umumiy atamalar individualistik tafakkurni aks ettiradi. Maqol va

frazelogizmlar konseptning qadriyatli qatlamini ochib berdi. Tarjima jarayonida oila va family tushunchalari har doim to'liq mos kelmaydi. Bu natijalar til orqali milliy tafakkur va ijtimoiy tuzilma anglanishini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi takliflar ilgari suriladi: Tarjima amaliyotida oila va family konseptlari madaniy kontekstda izohlanishi kerak. Chet tillarni o'qitishda oilaga oid leksik birliklar madaniy sharh bilan berilishi zarur. Ingliz-o'zbek lug'atlarida qarindoshlik atamalariga konseptual izohlar kiritilishi maqsadga muvofiq. Lingvomadaniy tadqiqotlarda maqol va diskurs materiallari hajmini kengaytirish lozim. Keyingi tadqiqotlarda gender va avlod omili oila konsepti doirasida alohida o'rganilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. — Moskva: Akademiya, 2001.
2. Karasik V.I. Yazık i kultura. — Moskva: Gnozis, 2002.
3. Safarov Sh. Til va madaniyat. — Toshkent: Fan, 2015.
4. Yusupova L.I., Mamatova F.M. O'zbek maqollarida "oila" konsepti // Til va adabiyot ta'limi, 2020.
5. Chuyanova Z. Means of verbalization of the concept "Family" in English linguaculture // Journal of Applied Linguistics, 2021.
6. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. — Chicago: University of Chicago Press, 1987.